

Història

Isabel Vilà, de Llagostera, lluïtadora social i pedagoga

Joan Carles Gelabertó

A part de destacar en la batalla de la Bisbal, i de tenir una important activitat pedagògica a final del segle XIX, Isabel Vilà fou una de les pioneres del sindicalisme a Catalunya. Pere Caimó parla de la seva activitat com a infermera durant els fets de la Bisbal a *Reseña histórica de los Sucesos de la villa de La Bisbal y su distrito* (Girona, 1932). A l'època republicana Carles Rahola esmenta l'actuació d'Isabel Vilà a *Vides Heroiques* (Girona, 1932) i a *Breviari de ciutadania* (Girona, 1933). L'any 1996 Francesc Ferrer i Gironès publica la seva biografia sota el títol *Isabel Vilà i Pujol. La primera sindicalista catalana*, editada per l'Ajuntament de Llagostera.

Naixement i infantesa

Isabel Vilà i Pujol va néixer a Calonge el 3 d'agost de 1843. Els seus pares foren Segimon Vilà, fill de Calonge i de professió taper, i Teresa Pujol, filla de la Jonquera. El matrimoni tingué cinc filles, de les quals Isabel era la tercera. Als anys 50 del s. XIX la família es va traslladar de Calonge a Llagostera, llavors important centre industrial surotaper.

Per emmarcar la posterior activitat política i sindical d'Isabel Vilà hem de tenir ben clar quin era el context polític d'aquells anys. La revolució burgesa a Espanya es materialitzà entre 1835 i 1837 per l'aliança entre burgesia i noblesa, que, davant la inviabilitat de l'Antic Règim per fer funcionar la hisenda de l'Estat, es van plantejar la transformació capitalista de l'agricultura al seu favor, en detriment de la pagesia, i l'articulació d'un aparell d'Estat i fiscal coherent i d'un mercat interior. Es posaven així les bases per a l'Estat centralista oligàrquic, sotmès a *intervencions militars periòdiques*.

Per rectificar el camí pres pel capitalisme espanyol es crearen oposicions que buscaven estendre la propietat, una democratització efectiva i el federalisme enfront del centralisme. Així es van formar els primers quadres del republicanisme federal al nostre país; també s'introduïren les primeres formulacions teòriques del socialisme utòpic. Un home clau per a la penetració del republicanisme i del pensament cabetà al nostre país i a les nostres comarques fou Abdó Terrades (1).

El naixement d'Isabel Vilà coincidí amb l'esclat del moviment juntista de la Jamància el setembre

de 1843, encarat a impedir la consolidació de la dictadura del general Narváez, del partit moderat, i esclafat a sang i foc per l'exèrcit, el qual ocupà Figueres, Girona, Olot i Roses. Enmig d'una intensa repressió, es clausuraren diaris, societats i ajuntaments, i es dissolgué la Milícia Nacional. S'iniciava un període de gairebé vint-i-cinc anys de govern oligàrquic a mans del partit moderat.

El 1857 Isabel Vilà consta domiciliada ja al padró de Llagostera, juntament amb la seva mare Teresa i les seves germanes Isabel, Caterina i Adelaida, amb domicili a la placeta d'Orients i òrfena ja del pare. Consol Roqueta, la seva neboda —que va conèixer-la als 40 anys, quan ja havia tornat de l'exili—, facilità la informació que Isabel de jove era «encisadora i de gran bondat», en una carta a Carles Rahola de maig de 1934. Per ella sabem que Vilà havia establert relacions amb un jove de Llagostera de posició acomodada, fins que aquest intentà excedir-s'hi, per la qual cosa ella decidí acomiadar-lo i deixar de freqüentar llocs de diversió, i va romandre soltera tota la vida. A part de treballar, el temps lliure l'esmerçava a atendre els malalts de la vila, i a aprendre a llegir i escriure per tal d'arribar a mestra. Encara que la llei Moyano establia en teoria l'obligatorietat de l'educació de les nenes, aquesta, del tot precària, no s'orientava a aportar coneixements tècnics ni teòrics, sinó a formar la moral. La creació d'escoles de mestres, la llei la deixava a la voluntat de les diputacions. I a les mestres no se'ls donava titulació, sinó un certificat d'aptitud.

A les poblacions on la indústria del tap de suro era predominant, el republicanisme tenia molta audièn-

cia. Aquesta indústria generava uns treballadors relativament acomodats, cultes i proclius als discursos anticlericals i progressistes. Així es configurà un bloc polític interclassista que agrupava industrials i treballadors del suro —interessats a evitar l'exportació del suro en brut i partidaris del proteccionisme—, i també vinyataires orientats al mercat i que constituïen dins del món rural uns agents econòmics moderns i receptius als discursos esmentats.

Així, als dos Empordans i a les Gavarres trobem tot un sistema de relacions econòmiques i socials, uns nuclis urbans que actuaven de centre d'irradiació espiritual, i la proximitat geogràfica de França, que afavoria l'assimilació dels corrents republicans (2).

Sexenni Democràtic: la revolta de 1869

La caiguda del govern moderat i d'Isabel II el setembre de 1868 va crear una dinàmica política nova.

Com assenyala Josep Fontana, el moviment de setembre de 1868 fou un cop d'Estat disfressat de revolució, auspiciat pels sectors més conscients del capitalisme espanyol. Aquests, lligats a les companyies de ferrocarrils i a les societats de crèdit —en fallida després de la crisi financera de 1866—, estaven exasperats per les restriccions als crèdits i l'increment de tarifes per part de les companyies ferroviàries —imposades pels governs de Narváez i González Bravo—, i per la corrupció i nepotisme de la camarilla reial lligada a la facció ultramuntana.

Excloses del joc polític, la resta de faccions de la burgesia propiciaren una aliança conjunta de progressistes, demòcrates i Unió

El naixement d'Isabel Vilà coincidí amb l'esclat del moviment juntista de la Jamància, encarat a impedir la consolidació de la dictadura del general Narváez.

Liberal, per engegar un moviment que no passés d'un cop d'Estat, però que tingués aparença de revolució; que enderroqués la monarquia borbònica i que imposés mesures de reforma política i econòmica favorables als colpistes. La dinàmica del Sexenni Democràtic però, activà altres forces que aspiraven a enderrocar la monarquia o bé a suprimir la propietat privada dels mitjans de producció (3).

A les nostres comarques el republicanisme federal era prou fort com per imposar la seva presència a les juntes revolucionàries a final de setembre de 1868. Però, com arreu, les juntes es van haver de dissoldre per ordre del govern provisional. Al novembre de 1868 la gira del polític socialista Fernando Garrido i de l'etnòleg Elie Reclus palesà l'efervescència republicana, amb clamorosos mítings com el de Llagostera. En aquest clima s'inscriu la petició de 800 dones d'aquesta vila a les Corts el març de 1869 –de la qual Vilà fou probablement promotora–, on es demanava l'abolició de les quintes, la separació Església-Estat i la llibertat de cultes.

La majoria monàrquica de les Corts imposà la dinastia dels Savoia, per la qual cosa els republicans assajaren la via armada. Les provocacions del govern i del ministre Sagasta els van donar l'excusa. L'aixecament del setembre-octubre de 1869 fou una resposta al desarmament de les milícies voluntàries de Barcelona, Tarragona, etc., i a la circular de Sagasta del 25 de setembre, que atorgava als governadors civils la facultat de suspendre els drets reconeguts a la Constitució. La major part de dirigents i diputats republi-

cans ordenaren la insurrecció, que tingué repercussió a Catalunya, Andalusia, País Valencià i Aragó, i que fou dispersa, caòtica i mancada d'enllaços, serveis, directives clares i centres de decisió. Al Principat es lluità, a part de l'Empordà, a Igualada, Reus, Arenys... Agreujats a més per l'aranzel lliurecanvista, que permetia l'exportació del suro en brut, els federals gironins es distribuïren en tres grans partides: la del Baix Empordà amb Caimó, la de Sunyer i Capdevila a Vilabertran i la d'Ametller a Tortellà. A la Bisbal s'aplegaren els federals de la Vall d'Aro, Llagostera i resta del Baix Empordà fins a arribar als 3.000. En reunions prèvies, Isabel Vilà s'havia oposat al moviment, per la qual cosa fou insultada; però, una vegada iniciat, hi contribuï decidivament amb un equip de noies disposades a fer-se càrrec dels ferits. Els federals de Llagostera s'adreçaren a Calonge, i s'hi ajuntaren amb els de Sant Feliu de Guíxols per anar plegats fins a la Bisbal el 3 d'octubre. Allà Caimó esperà ordres de Sunyer i Capdevila, però en desentendre-se'n aquest, hagueren de fer front a una columna del governador militar de Girona, Crespo. Parapetats a la Bisbal, amb l'ajut de canons portats de Sant Feliu i d'un expert suís en defensa, Radaelli, els federals toparen amb els 1.200 homes de la columna Crespo el 6 d'octubre, i els van derrotar. El Foc de la Bisbal fou una victòria federal, però com que el moviment en conjunt no progressava, els federals de la Bisbal van dispersar-se el dia 9. La contribució de Vilà i el seu equip fou decisiva per pal·liar les ferides patides durant la batalla. Caimó exaltà el seu paper com a activista lluitadora, valenta i decidida (4).

Isabel Vilà, sindicalista de l'AIT

Les llibertats democràtiques del Sexenni afavoriren la creació dels primers nuclis del Moviment Obrer, que adoptaren l'apoliticisme anarquista, després de la gira de Fanelli per l'Estat espanyol a final de 1868. Aviat aquests nuclis s'alliberaren de la tutela política que els volia imposar el republicanisme, el qual, encara que avançat socialment, era respectuós amb la propietat privada. Al congrés de juny de 1870 es constituí formalment la Federació Regional Espanyola de l'AIT (Associació Internacional de Treballadors). A l'abril de 1872 tenim constància que als sindicats de l'AIT hi havia 2.500 afiliats a les nostres comarques. A Llagostera hi havia una federació amb tapers, sabaters i paletes.

Vilà participà en el míting d'afirmació internacionalista del 30 d'agost de 1872 a Sant Feliu de Guíxols, que reuní 150 persones. El seu parlament, d'estil pedagògic i planer, contribuï al fet que tots els oficis de Sant Feliu constituïssin la Secció Local de l'AIT. El Consell Federal de l'entitat, amb seu a València, li adreçà una carta el 8 d'octubre agraint-li la seva participació a l'acte de Sant Feliu i l'encoratjà a perseverar en els ideals obreristes.

Isabel Vilà propicià la creació de seccions de paletes i de tapers, que es constituïren en Federació Local de l'AIT a Llagostera, almenys des d'octubre-novembre de 1872. La seva activitat reivindicativa comportà que li dediquessin una cançó a Llagostera, a causa de l'enfrontament de l'AIT local amb les autoritats republicanes de la vila per l'aplicació de la normativa del 24/7/1873 del govern republicà, que limitava a cinc hores la jornada laboral dels

Isabel Vilà va viure en una d'aquestes cases de la placeta d'Orient de Llagostera, al final del carrer 11 de Setembre. Durant la II República aquest carrer va portar el seu nom.

nens i nenes de menys de 13 i 14 anys, respectivament, i a vuit la dels nois menors de 15 i les noies menors de 17. Per aquesta causa, des d'agost de 1873 Vilà i l'AIT patiren una campanya d'injúries i de pressions per al tancament de la federació local; aquell mateix mes es dissolgué la societat de tapers.

Moviment Obrer i republicanisme anaren bifurcant-se. El segon blasmava l'AIT, que parlava de «liquidació social» i d'eliminar el sacrosant dret de propietat privada. La proclamació de la República va radicalitzar les posicions. Arribada per cobrir el buit de poder creat per la renúncia d'Amadeu de Savoia, accelerà la descomposició del republicanisme, el qual, amb les revoltes carlina i cubana fora de control, i escindit entre benèvols de Salmerón i Castelar, pimargallians, i intransigents cantonalistes, era incapaç de desmuntar l'aparell d'estat oligàrquic i de satisfer les demandes obreres i camperoles. L'experiència republicana acabà amb el cop de Pavia i la dictadura de Serrano, etapa de preparació oberta de la Restauració.

A les nostres comarques les bases socials sòlides del federalisme i l'amenaça carlina impediren la disgregació del republicanisme. No per això els republicans van deixar de perseguir les societats obreres, i les seccions de l'AIT a Llagostera, Olot, Blanes, Banyoles i la Bisbal van ser clausurades (5).

Exili, activitat pedagògica i lliure pensament

El règim de Serrano clausurà l'AIT i les societats obreres. Isabel Vilà hagué d'exiliar-se a Carcassona —a casa del senyors Muntada, amics de la família i latifundistes a Algèria—, on va fer de comptable i de mestra.

Al cap de set anys retornà a Catalunya, amb el règim de la Restauració estabilitzat i amb un cert marc de llibertats formals i de culte. Establerta primer a Barcelona, des del 1882 passà a fer de mestra a l'escola del Centre Republicà de Sabadell. Vilà participà en tota la cultura dissident de la Restauració, aglutinada per la Institución Libre de Enseñanza, que en un clima de lliure pensament pretenia una renovació pedagògica que facilités l'evolució de la societat cap a formes laïques i democràtiques, mitjançant la creació d'escoles racionalistes que combatessin el monopoli de l'Església i suplissin la desídia de l'Estat en el terreny educatiu. Republicans, anarquistes, maçons, espiritistes i protestants participaven d'aquest clima laïcista i anticlerical.

Vilà dirigí l'escola de nenes del Centre Republicà de Sabadell fins a ser-ne desposseïda per la junta directiva el 1894-95. Intuïm que la causa de l'actitud de la junta fou la relació de Vilà amb l'espiritisme, el qual s'estructurava com una creença sense dogmes ni estructura clerical. El 23 de desembre de 1896 morí a Sabadell. Per una nota necrològica sabem que s'havia convertit al luteranisme. L'ajut de l'Església Evangèlica li permeté mantenir l'escola de nenes.

Isabel Vilà fou una dona avançada al seu temps; participà al Foc de la Bisbal, en mítings obreristes i en la renovació pedagògica, en un moment en què la dona era completament relegada a feines domèstiques i a la condició de

mare i esposa, i exclosa dels afers públics. Per això la podem incloure dins del grup de dones capdavanteres en el moviment obrer de l'època, juntament amb Louise Michel i Teresa Claramunt, antecessores de les lluitadores socials del segle XX, com Rosa Luxemburg, Clara Zetkia i Frederica Montseny.

Joan Carles Gelabertó i Orue és historiador.

Referències bibliogràfiques

- (1) Per a l'articulació de l'Estat centralista cal consultar les obres de Josep Fontana *La Revolución Liberal (Política y Hacienda, 1833-1845)* (Madrid, 1977) i *La crisis del Antiguo Régimen, 1808-1833* (Barcelona, 1979). Les primeres formulacions del republicanisme i del socialisme utòpic a l'Estat espanyol ens les descriu Jordi Maluquer de Motes a *El socialismo en España, 1833-1868* (Barcelona, 1977).
- (2) Sobre el teixit social que donava suport al republicanisme a les comarques gironines són de consulta obligada el pròleg de Joaquim Nadal al llibre de Josep Clara i Àngel Jiménez *El federal Pere Caimó 1819-1878* (Barcelona, 1975) i l'obra de Josep Clara *El federalisme a les comarques gironines 1868-1874* (Girona, 1986; pàgines 191-195).
- (3) Consulteu l'apartat dedicat a la Revolució del 1868 al llibre de Josep Fontana *Cambio económico y actitudes políticas en la España del siglo XIX* (Barcelona, 1973).
- (4) Per a un relat més detingut d'aquests esdeveniments consulteu els següents llibres: de Josep Clara i Àngel Jiménez, *El federal Pere Caimó, 1819-1878* (Barcelona, 1975); de Josep Clara, *Els aixecaments federals de 1869 a Girona* (Barcelona, 1973) i *El federalisme a les comarques gironines 1868-1874* (Girona, 1986); i del mateix Pere Caimó, *Sucesos de La Bisbal y su distrito* (Barcelona, 1870).
- (5) Sobre el procés de la I República espanyola és útil la consulta dels llibres *La I República. El trasfondo de una revolución fallida* (Madrid, 1973), de Juan Antonio Lacomba, i *La República federal en España. Pí y Margall y el movimiento republicano federal 1868-1874* (Madrid, 1967), de C.A.M. Hennessy.